

γον τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ μὲ ὅλες του τίς ἐνεργητικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν καὶ καταστρατηγοῦν τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης; Ἄλλ' οὔτε ἐξωορθολογικὸς ἐπίσης δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος, ποὺ ἐν τῷ συνόλω του μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τοῦ ἀναποφεύκτου εἰμαρμένου μὲ τὴν ἀλυσσιδωτὴν σύνδεσιν τῶν αἰτίων.

Καὶ ἡ αἰτιότης, λοιπόν, ποὺ κατὰ βάθος φαίνεται νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου, καὶ τὸ αὐτεξούσιον, ποὺ ἐξωτερικεύεται μὲ τίς ἀπειρες ἑγωκεντρικὲς μας!, ἐκφράσεις εἶναι καὶ τὰ δύο αὐτὰ, ἂν καὶ ἀντιφατικά, εἶναι καὶ τὰ δύο ὀρθὸς λόγος, ἐξ ἴσου ὀρθὰ καὶ λογικά. Ἀλλὰ μήπως τὰ δύο αὐτὰ δὲν εἶναι ἐπίσης καὶ ἐμπειρία; Μήπως διὰ τῆς πείρας, διὰ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐποπτείας καὶ αὐτοπαρατηρήσεως δὲν ἀγόμεθα εἰς τὴν βεβαιότητα, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ ὑφίστανται ὡς ἀληθῆ; Καὶ αἱ δύο αὐταὶ λέξεις, λοιπόν, ὀρθολογισμὸς καὶ ἐμπειρία μεταφερόμεναι εἰς τὴν «ἀντιφατικὴν κλίμακα», ἐρμηνεύονται ὡς μικταὶ λέξεις μὲ ἀρνητικὸν καὶ θετικὸν περιεχόμενον, ἂν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον χρησιμοποιοῦνται μὲ προεξάρχουσαν τὴν θετικὴν των ἔννοιαν.

Ὡς ἐν παρόδῳ, σημειώνομεν ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ ἐδέχοντο τὴν γνῶσιν, τὴν ἀπορρέουσαν ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὡς ἀσυγκρίτως ἀνωτέραν ἀπὸ τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἐμπειρίας. «Γνῶσις λογικῶς ἀναγκαία καὶ οὐχὶ γνῶσις κατὰ τύχην, κατὰ σύμπτωσιν γνῶσις». Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὀρθολογιστὰς οἱ ἐμπειρισταὶ ὑπελάμβανον ὅτι ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς γνῶσεως ἡμῶν προέρχεται ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας δηλ. ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐξωτερικὸς κόσμος εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς αἰτιότητος, ὁ δὲ ἐσωτερικὸς κόσμος, ἀπογυμνούμενος ἀπὸ τὰς προσμίξεις τοῦ ἄλλου ἡμίσεος, συμπίπτει καθ' ὀλοκληρίαν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

Πῶς τώρα ἡ μεγάλη αὐτὴ καὶ ἱστορικὴ φιλονικία μεταξὺ ὀρθολογιστῶν καὶ ἐμπειριστῶν μᾶς φαίνεται ὡς ἀβάσιμος;

Πῶς νὰ νοηθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὄρων δὲν ὑφίσταται οὐσιαστικὴ ἀντίθεσις, ἀλλὰ μόνον φαινομενικὴ; Νὰ πῶς, διότι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ὄροι εἶναι μικτοὶ μὲ ἀρνητικὸν καὶ θετικὸν περιεχόμενον καὶ ἀκόμη διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λαμβάνονται μὲ προεξάρχουσαν τὴν θετικὴν των ἔννοιαν. Τόσον ἡ μία ἔννοια, τοῦ ἐγὼ, μὲ ὅλην τὴν ἀπεριόριστον πολυμορφίαν τῶν ἐκφάνσεών του, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, ἡ ἔννοια τοῦ μὴ ἐγὼ ἢ ἀντικειμένου, ἢ συμπίπτουσα μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, εἶναι καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐμπειρία καὶ ὀρθολογισμὸς.

Τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τις ὅτι ἡ μία ἔννοια εἶναι ἀντίθετος ἢ σουλάχιστον διάφορος ἀπὸ τὴν ἄλλην, εἶναι ζήτημα δυνάμενον

νά ἔχη τὴν δικαιολογίαν του εἰς τὴν ἐν σχέσει μὲ τὴν «κλίμακα» θέσιν, τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε δίδομεν εἰς τὶς δύο αὐτὲς λέξεις.

Ὅπως κάθε λέξις καὶ οἱ δύο ὑπὸ μελέτην ὅροι ἤμπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐναλλάξ, μὲ προεξάρχουσαν τὴν θετικὴν ἢ ἀντιθέτως μὲ προεξάρχουσαν τὴν ἀρνητικὴν των σημασίαν. Ὑπάρχει δηλ. ἓνας θετικὸς ὀρθολογισμὸς καὶ ἓνας ἀρνητικὸς ὀρθολογισμὸς, ὅπως ὑπάρχει μιὰ θετικὴ καὶ μιὰ ἀρνητικὴ ἐμπειρία. Ἐτσι παίρνοντας τὸν θετικὸν ὀρθολογισμὸν καὶ τὴν ἀρνητικὴν ἐμπειρίαν δυνάμεθα μόνον τότε νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ὑπαρχούσης ἀντιθέσεως. Ἀλλ' ἡ ἀντίφασις εἶναι συμφυῆς μὲ τὸ γνωστικόν μας ὄργανον καὶ δύναται νὰ ἀφορᾷ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅλας τὰς λέξεις. Π. χ. ὕλισμος - πνευματισμὸς, ρεαλισμὸς - ἰδεαλισμὸς ἢ ἐρμηνεῖα ὅλων αὐτῶν τῶν ὄρων μὲ τὸν μικτὸν πάντοτε πύρην εἶναι ζήτημα ἰδικῆς μας τοποθετήσεως.

Ἡ μετὰξὺ ὕλισμοῦ καὶ πνευματισμοῦ ἢ ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ ὑφισταμένη ἀντίθεσις ἔχει ὁμοίως ὡς ἀντίκρουσμα τὴν ἀντίφασιν μετὰξὺ αἰτιότητος, αὐτεξουσίου. Καὶ ὁ μὲν ὕλισμος καὶ ὁ ρεαλισμὸς θεμελιώνονται κυρίως ἐπὶ τοῦ θετικοῦ σκέλους τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, δηλ. ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ὁ δὲ ἰδεαλισμὸς ἢ πνευματισμὸς περισσότερον ἐπὶ τοῦ ἀρνητικοῦ σκέλους, δηλονότι ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ αὐτεξουσίου. Παρὰ τὴν ἀντίθεσιν αὐτὴν δὲν φαίνεται ἀνθρώπινως δυνατόν οὔτε ὁ ὕλισμος νὰ χωρισθῇ τελείως τοῦ πνευματισμοῦ, οὔτε ὁ πνευματισμὸς τοῦ ὕλισμοῦ, ἀφοῦ καὶ τὰ δύο μαζί, ἢ αἰτιότητος καὶ τὸ αὐτεξουσίον, εἶναι συμφυῆ μὲ τὸ γνωστικόν μας ὄργανον καὶ ἀπαραιτήτως καὶ διὰ τῶν δύο αὐτῶν μέσων γνωρίζομεν τὸν κόσμον.

Συνέπεια τῆς ἀντιφατικῆς αὐτῆς ἀφειρησίας εἶναι ὅτι καὶ οἱ δύο ὡς ἄνω ὅροι, ὁ ὕλισμος καὶ ὁ πνευματισμὸς ἢ ὁ ρεαλισμὸς καὶ ὁ ἰδεαλισμὸς, σιωπηρῶς νοοῦνται ὑφ' ὅλων μας μὲ μικτὴν ἐννοίαν, τοῦ ὕλισμοῦ ὑποκρύπτοντος μείζονα ἀναλογίαν ἐκ τῆς αἰτιότητος, καὶ τοῦ πνευματισμοῦ ἀντιθέτως ἐκ τῆς μὴ αἰτιότητος.

Συνεπεῖς πρὸς τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἐξ ἀρχῆς ἀκολουθοῦμεν, θὰ ἐρμηνεύσωμεν ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς φιλοσοφικοὺς ὅρους, καὶ εἰδικώτερον αὐτοὺς τοὺς δύο ὑπὸ μελέτην διὰ τῆς ἀναγωγῆς των εἰς τὴν «ἀντιφατικὴν κλίμακα», ὅπου θὰ ἀναζητηθῇ ἡ ἀρμόζουσα εἰς ἓνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν θέσις.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν ὅτι δὲν ὑφίσταται θεμελιώδης διαφορὰ μετὰξὺ ὀρθολογιστικῶν καὶ ἐμπειρικῶν κρίσεων, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις μετὰξὺ ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειρισμοῦ· ἀλλ' ὅτι ἀντιθέτως καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι δύνανται, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐκάστοτε τοποθέτησίν μας, νὰ ληφθοῦν ἐκ περιτροπῆς, ἢ μὲ τὴν θετικὴν ἢ μὲ τὴν ἀρνητικὴν των ση-

μασίαν· ἂν καὶ πλέον συνήθως εἰς τὴν τρέχουσαν χρῆσιν των λαμβάνονται μὲ τὴν θετικὴν των ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος.

Παρὰ τοὺς σφοδροὺς λοιπὸν πνευματικοὺς ἀγῶνας γύρω ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς λέξεις, δὲν ὑφίσταται διαφορὰ οὔτε ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως, δηλ. ἀναφορικῶς καὶ μὲ τὴν «ἀντιφατικὴν κλίμακα» οἱ δύο ὡς ἄνω ὅροι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν ἢ εἰς μίαν γειτονικὴν βαθμίδα, πολὺ πλησιέστερον πάντως πρὸς τὸ θετικὸν ἄκρον.

Μία ἀνάλυσις, μέχρις ἐσχάτων, ὅλων τῶν ἐμπειρικῶν κρίσεων εἴαν ἦτο δυνατὴ, θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε εἰς ἀπλᾶς ὀρθολογιστικὰς κρίσεις θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς θετικὰς ὀρθολογιστικὰς κρίσεις.

Οἱ δύο ὅροι ὀρθολογισμὸς καὶ ἐμπειρία, ὅπως ὅλοι ἀνεξαιρέτως αἱ λέξεις καὶ ὅλοι οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι, περικλείουν ἀπαραιτήτως καὶ τὰ δύο σκέλη τῆς ἀντιφάσεως, ἔστω τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο εἰς πολὺ μικροτέραν ἀναλογίαν. Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς ἐπὶ ὑπαρχούσης τυχόν διαφωνίας ἐπὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ ὅρου π. χ. ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅρου ὑλισμὸς ἢ τοῦ ὅρου ἰδεαλισμὸς, ἡ διαφωνία ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι προκρίνεται ὑπὸ τῶν μὲν περισσώτερον τὸ θετικὸν καὶ ὑπὸ τῶν δὲ τὸ ἀρνητικὸν ποσοστὸν τοῦ ὑπὸ κρίσιν φιλοσοφικοῦ ὅρου. Τοιοῦτρόπως ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐμπειρικῶν καὶ ὀρθολογιστικῶν κρίσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ μόνον τυπικὴ. Οὐσιαστικὴ διαφορὰ δὲν ὑφίσταται· εἰς τὸ βῆθος τόσον τῶν ἐμπειρικῶν ὅσον καὶ τῶν ὀρθολογιστικῶν ἀληθειῶν κρύπτεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ κατὰ κύριον λόγον ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης.

Ἐπανερχόμενοι ἐπεξηγηματικῶς καὶ πάλιν εἰς τὰ ἴδια, δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι μὲ τὸν ὅρον «ἐμπειρισμὸς καὶ ἐμπειρία» νοοῦμεν τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς γνώσεως, ποὺ ἀπορρέει ἐκ μιᾶς ὁμοιομόρφου ἐπαναλήψεως τοῦ ἰδίου πάντοτε φαινομένου. Ἡ στερεότυπος ἐπανάληψις μιᾶς εἰκόνας, τοῦ ἰδίου φαινομένου, εἶναι ἐκείνη ποὺ θεμελιώνει τὰς λεγομένας ἐμπειρικὰς γνώσεις, διότι γεννᾷ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν προσδοκίαν ὅτι τὸ ἐν λόγῳ φαινόμενον θέλει ἐπαναληφθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Μία ἐμπειρικὴ ἀλήθεια εἶναι π. χ. ὅτι τὸ νερὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη υδρογόνου καὶ ἓνα μέρος ὀξυγόνου.

Μία ἄλλη ἐμπειρικὴ ἀλήθεια εἶναι ἡ δυνατὴ καὺσις, ἡ ἀπανθράκωσις διὰ τῆς πυρᾶς ἑνὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ. Μία ἄλλη συνήθης ἐκ τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἐμπειρικὴ γνώσις εἶναι τὸ εὐθραστον τῶν ὑαλίνων σκευῶν.

Ὅλοι οἱ λεγόμενοι φυσικοὶ νόμοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμπειρικοὶ κανόνες, ἀποτελοῦν ἐμπειρικὰς γνώσεις. Αἱ ἐμπειρικαὶ γνώσεις

είναι ἀναλόγως περισσότερον ἢ ὀλιγότερον σταθεραὶ ἢ ἀσταθεῖς. Πάντες οἱ ζῶντες ὄργανισμοὶ εἶναι θνητοί· ἴδου μὲν ἄλλη ἐμπειρικὴ γνῶσις. Μερικαὶ ἐμπειρικαὶ γνῶσεις εἶναι τόσον σταθεραὶ, ὥστε πλησιάζουν τὴν ἀπόλυτον βεβαιότητα· ὑπάρχει σχεδὸν ἀπόλυτος βεβαιότης, ἂν καὶ ἐμπειρικὴ, ὅτι τὴν νύχτα θὰ τὴν διαδεχθῆ ἡ ἡμέρα καὶ τὴν ἡμέρα ἡ νύχτα. Παρὰ τὴν δεδομένην σταθερότητα μιᾶς ὠρισμένης ἐμπειρικῆς γνῶσεως, ἡ τυχὸν ἄρνησις αὐτῆς δὲν ἀποτελεῖ λογικὴν ἀντίφασιν.

Ἐμπειρικαὶ ἀλήθειαι, στηριζόμεναι ἐπὶ μικροῦ σχετικῶς ἀριθμοῦ ἐπαναλήψεων, ἔχουν πολὺ μικρὰν ἀξίαν ὡς ἀλήθειαι. Ἡ ποσοστιαία ἀναλογία ἀξίζει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν. Μεγάλη ποσοστιαία ἀναλογία πλησιάζει τὴν βεβαιότητα,

Αἱ ἐμπειρικαὶ λοιπὸν γνῶσεις εἶναι συνδυασμοὶ εἰκόνων, οἵτινες ἐπαναλαμβάνονται συνημμένοι, χωρὶς ἐν τούτοις αὐτῇ ἡ σύνδεσις νὰ ἀποτελῆ. Ἐκ πρώτης ὄψεως λογικῶς ἀναγκαίαν ἀλήθειαν.

Ὁ Bertrand Russell εἰς τὸ βιβλίον του «Προβλήματα φιλοσοφίας» ἀναφέρει διὰ νὰ τονίσῃ τὴν σχετικότητα τῶν ἐμπειρικῶν γνῶσεων ἓνα πολὺ θελκτικὸν παράδειγμα. Τὰ κατοικίδια ζῶα προσδοκῶσι τὴν τροφήν αὐτῶν, ὅταν βλέπωσι τὸν ἄνθρωπον ὅστις συνήθως παρέχει αὐτὴν εἰς αὐτά.

Πᾶσαι ὅμως αὗται αἱ προσδοκίαι, αἱ στηριζόμεναι ἐπὶ μιᾶς ὁμοιομορφίας, γνωρίζομεν ὅτι δύνανται νὰ ἀποδειχθῶν ἀπατηλαί.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις καθ' ὅλην τὴν ζωὴν αὐτοῦ προσέφερε τροφήν εἰς τὰ ὄρνιθια, συστρέφει σίφνης τὸν λαιμὸν αὐτῶν, καὶ οὕτω διαψεύδει μιαν ἀφελῆ προσδοκίαν (τῶν ὄρνιθίων) ἣτις συνδέεται νοητικῶς μετὰ πολλῶν ὁμοίων ἐπαναλήψεων τοῦ ἰδίου φαινομένου, καὶ ἀποβαίνει οὕτως εἰπεῖν ἐμπειρικὴ γνῶσις.

Ἐλλειψις βεβαιότητος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χαρακτηρίζει λοιπὸν ὅλας τὰς ἐμπειρικὰς γνῶσεις, τὰς καθιερουμένας διὰ τῆς ἀπλῆς καταγραφῆς τῶν ὁμοιομόρφων ἐπαναλήψεων.

Τὸ νοητικὸν (γνωστικὸν ὄργανον) ρέπει ἐμφύτως εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ καθιέρωσιν αἰτιωδῶν σχέσεων καὶ παρασυρόμενον ἀπὸ ἐφημέρους ἢ καὶ μονιμωτέρας ὁμοιομορφίας δημιουργεῖ τὰς λεγομένας ἐμπειρικὰς γνῶσεις (φυσικοὺς νόμους ἢ ἐμπειρικοὺς κανόνας), αἵτινες ὅμως εἶναι ὑποκείμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς ἐξαιρέσεις.

Τὸ ἀπλοῦν γεγονὸς ὅτι ἐπανελημμένως συνέβη τι (ὅπως εἰς τὰ ὄρνιθια μετὰ τὸν τροφοδότην) γεννᾷ εἰς τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἄνθρώπους τὴν προσδοκίαν ὅτι τοῦτο θὰ ἐπαναληφθῆ, ὅταν δὲ αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι πάρα πολλαὶ ἢ ἀπειροὶ, γεννᾶται ἐντεῦθεν μικροτέρα ἢ μείζων βεβαιότης περὶ τῆς ἐν λόγῳ σχέσεως. Ἡ ἐπὶ τῶν ἐπαναλήψεων ὅμως αὐτῶν στηριζομένη βεβαιότης εἶναι λίαν ἐπισφαλῆς, καὶ τοσοῦτον περισσότερον, ὅσον αἱ ἐπα-

ναλήψεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχομεν στηρίξει τὴν βεβαιότητα, εἶναι μικρότεροι εἰς ἀριθμόν. Τὸ προσδοκώμενον π.χ. ἀποτέλεσμα ἐκ μιᾶς θεραπευτικῆς ἐφαρμογῆς π.χ. ἐκ τῆς λήψεως φαρμάκου τινὸς εἶναι τόσον περισσότερον ἀβέβαιον ὅσον τὸ ἐπὶ τοῖς οἴο ποσοστὸν τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ θεραπευτικοῦ αὐτοῦ μέσου μικρότερον.

Ἡ ὁμοιόμορφος ἐπανάληψις ἑνὸς φαινομένου π.χ. ἡ διαδοχὴ ἡμέρας καὶ νύχτας ἢ χειμῶνος καὶ θέρους δημιουργεῖ τὰς λεγομένας ἐμπειρικὰς γνώσεις, ἀλλ' αἱ γνώσεις, αὗται ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι σχετικῆς μόνον βεβαιότητος. Ἀντιθέτως, ἀλάθητος θεωρεῖται ἐκ πρώτης ὄψεως ἢ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ ἡμῶν λόγου πηγάζουσα γνώσις, ὅπως εἶναι τὸ $2+2=4$. Ἐὰν εἰς τὸ $2+2=4$ προστεθῇ λαθραίως μία μονάς, θὰ ἔχωμεν $2+2+1=5$, εἰ δὲ ἡ πρόσθετος αὕτη μονάς δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὴ, ἐκπλησσομεθα φυσικᾶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος.

Αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται μὲ τὰς λεγομένας ἐμπειρικὰς ἀληθείας ἀπὸ τῆς μιᾶς πάντοτε ἀπόψεως, τῆς αἰτιοκρατικῆς.

Ἐνα φαινόμενο ἐπαναλαμβάνεται ὁμοιόμορφως πολλὰς ἢ ἀπείρους φορές· εἰς μίαν ὁμως ἀπὸ τῆς ἀπειρας φορές παραλλάσσει. Πῶς νὰ ἐξηγηθῇ ἡ παραλλαγή; Δύο εἶναι οἱ ὑπάρχοντες ἐξηγητικοὶ δρόμοι, ὁ ἓνας εἶναι ὁ δρόμος τῆς αἰτιότητος (κάποιο ἄλλο αἶτιον προσετέθη καὶ διετάραξε τὴν ὁμοιομορφίαν), ὁ ἄλλος δρόμος εἶναι ἀρνητικὸς τοῦ πρώτου, τελευταίως ἐβαπτίσθη ὁδὸς τῆς ἀπροσδιοριστίας. Εἶναι ἡ ἰδίαι παλαιὰ ὁδὸς τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως, ἡ χρησιμοποιουμένη ἔκπαλαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξηγοῦσα πολλὰ φαινόμενα κατὰ τρόπον ἀληθῶς μυστηριώδη, ἄνευ τῆς παραδοχῆς προϋπαρχόντων αἰτίων. Αὕτη ἡ ὁδὸς ποὺ ἀναιρεῖ τὴν αἰτιότητα διαφαίνεται μέσα εἰς τὴν ἀδιάσειστον βεβαιότητα, ποὺ ὅλοι μας αἰσθανόμεθα, ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ γύρω μας συμβαίνοντα δὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων προκαθορισμένα καὶ ἀναπόφευκτα, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν καταβαλλομένων προσπαθειῶν μας, τῆς προσοχῆς ἢ ὑπομονῆς μας, πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἢ νὰ ἀποσοβηθοῦν. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ ἓνας δρόμος μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλυσσιδωτὴν συνοχὴν τῶν αἰτίων καὶ εἰς τὸ εἴμαρμένον, ὁ ἄλλος εἶναι ἀρνητικὸς τῆς αἰτιότητος καὶ συνήγορος τῆς ἄνευ αἰτίων, τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας.

Συνηθίσσαμε εἰς τὸ νὰ βλέπουμε νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὁμοιόμορφως ἓνα φαινόμενο. Ἐκ τῆς ὁμοιόμορφου οὕτῃς ἐπαναλήψεως δημιουργεῖται μία ἐμπειρικὴ ἀλήθεια—μία ἀλήθεια οὐχὶ λογικῶς ἀναγκαία, ὅπως π.χ. ὅτι ἓνα σῶμα ἀφιέμενον ἐλεύθερον πίπτει, ἢ ὅτι ἐπακολουθεῖ ἡ καύσις ἑνὸς μέλους τοῦ σώματος ἡμῶν, εἰς ἀναμμένην ἀνθρακίαν. Συμβαίνει ὁμως κάποτε ἓνα σῶμα, καίτοι ἀφιέμενον ἐλεύθερον

δὲν πίπτει, ἀλλ' ἀντιθέτως αἰωρεῖται, ἢ ἐπίσης εἰς τοὺς πυροβάτας συμβαίνει, ὥστε ἡ καὺσις αὐτὴ νὰ μὴ πραγματοποιηθῆται. ὁπότε καὶ ἐκπλησσομεθα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος. Τὸ διάφορον αὐτὸ ἀποτέλεσμα, κατὰ τὴν μίαν, τὴν αἰτιοκρατικὴν ἀποψιν, ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν λαθραίαν προσθήκην μιᾶς ἄλλης αἰτίας, ὡς ἀνωτέρω κατ' ἀναλογίαν εἰς τὴν προσθήκην τῆς μονάδος.

Σύμφωνα λοιπὸν μετὰ τὴν παλαιὰν ἀντίληψιν, τὸ γνωστικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς γνώσεως ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του δύο μέσα, τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ὁρθὸς λόγος, ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι ἡ κοινῶς λεγομένη λογικὴ, ὀρθολογιστικαὶ δὲ κρίσεις, αἱ λογικῶς ἀναγκαῖαι, αἱ ἀφ' ἑαυτῶν φανεραί, αἱ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτοι (a priori), ὅπως εἶναι τὸ $2+2=4$.

Ἐμπειρία δὲ καὶ ἐμπειρικαὶ κρίσεις εἶναι αἱ στηριζόμεναι εἰς τὴν πείραν, εἰς τὴν συνήθη καὶ εὐκόλον παρατήρησιν, ὅτι ἕνα φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται πάντοτε μετὰ ἀποράλλακτον ὁμοιομορφίαν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει π.χ. μετὰ ὕλης τὰς χημικὰς ἐνώσεις καὶ τὰς χημικὰς συγγενείας.

Ἀλλὰ ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος ὑπὸ τὴν θετικὴν τῶν ἔννοιαν προσκίθενται ὡς ἕνα καὶ μόνον πρᾶγμα εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος.

Τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον εἰς τὴν ἔφεσίν του διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς γνώσεως ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ χρησιμοποιοῦ ὑποχρεωτικῶς καὶ πάντοτε ἕνα δεύτερον δρόμο, ποὺ δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἄλλῶς παρὰ ὡς ἄρνησις τοῦ πρώτου δρόμου, τῆς αἰτιότητος· εἶναι ὁ δρόμος τοῦ αὐτεξουσίου.

Αἰτιότης καὶ αὐτεξουσίον, ἰδοὺ τὰ δύο μοναδικὰ μέσα τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ δύο πρωτογενῆ στοιχεῖα, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν. Αὐτὰ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση, αὐτοὶ οἱ δύο ἀντιφατικοὶ δρόμοι ἐξηγοῦν τὴν μεταξὺ Δογματισμοῦ καὶ Σκεπτικισμοῦ καὶ ἐπίσης τὴν μεταξὺ Ὁρθολογισμοῦ καὶ Ἐμπειρισμοῦ φαινομενικὴν ἀντίθεσιν. Εἶναι δύο σύμβολα, τὸ ἕνα θετικὸν καὶ τὸ ἄλλο ἀρνητικόν, ποὺ μᾶς ἐξαπατοῦν μετὰ τὴν ἀπεριόριστον πολυμορφίαν τῶν ἐμφανίσεών των. Εἶναι ἡ θρυλικὴ θετικο - ἀρνητικὴ ἀντίφασις μητέρα ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Αὐτὴ καὶ μόνη δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ὅλας τὰς διαφορίας ἐκὶ ὅλων τῶν ζητημάτων, ὅταν δὲν εἶναι διαφορίαι αἰτιοκρατικαὶ μετὰ βᾶσιν τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, μετὰ ἀφετηρίαν μίαν διάφορον αἰτιολογίαν.

Ἐὰν τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον εἶχε εἰς τὴν διάθεσίν του διὰ νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμον μόνον τὴν θετικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸν θετικὸν ὀρθὸν λόγον, ἅτινα ἀπὸ κοινοῦ μεταφράζονται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ἡ σκεπτικιστικὴ ἀποψις δὲν θὰ ὑπῆρχε. Ὁ Σκεπτικισμὸς, ὅπως καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πρᾶγματος καθ' ἑαυτὸ-

πηγάζουν ἐκ τῆς ἀμφιβολίας, ἐκ τῆς ἀρνήσεως τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος. Καὶ τὸ ἀρνητικὸν αὐτὸ σκέλος εἶναι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο συστατικὰ τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργανου. Γνωστικὸν ὄργανον δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὰ δύο αὐτὰ ἠνωμένα. Ἡ μοναδικὴ ὁδὸς τὴν ὁποίαν κατ' ἀνάγκην ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθήσωμεν διὰ νὰ ἴδωμεν τὸν κόσμον, ἢ μοναδικὴ ὁδὸς, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐπιτρέπει τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον, εἶναι ἢ ὁδὸς τῆς ἀντιφάσεως. Ἡ ἀντιφατικὴ ἐκείνη ὁδὸς, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποχρεωτικῶς μᾶς κατευθύνει ὁ νοῦς μας, εἶναι ὁδὸς αἰτιότητος καὶ μὴ αἰτιότητος, εἶναι ὕλισμός καὶ ἀνυλισμός, ρεαλισμός καὶ ἰδεαλισμός.

Γνωστικὸν ὄργανον ἴσον ἐμπειρία καὶ ὀρθολογισμὸς καὶ ἀρνησις αὐτῶν, ἢ ἄλλως θετικὴ ἐμπειρία καὶ θετικὸς ὀρθολογισμὸς, καὶ ἀρνητικὴ ἐμπειρία καὶ ἀρνητικὸς ὀρθολογισμὸς.

Μετ' ἀποφασιστικότητος λέγεται ὅτι διακρίνει ὁ Kant τὸν κόσμον τῶν φαινομένων ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν λεγομένων πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ (Σκεπτικισμός). Ἀλλὰ τί σημαίνει κόσμος φαινομένων καὶ κόσμος πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ; Τί θὰ πῆ αὐτὴ ἢ διάκρισις μεταξὺ φαινομένου καὶ πράγματος καθ' ἑαυτό; Τί θὰ πῆ Δογματισμὸς καὶ Σκεπτικισμὸς; Ἐπανερχόμεθα ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὰ ἴδια.

Μεταξὺ Δογματισμοῦ καὶ Σκεπτικισμοῦ δὲν φαίνεται, ἐπαναλαμβάνομεν, νὰ ὑπάρχη οὐσιώδης διαφορὰ.

Ὑπενθυμιζομεν ἔδῳ καὶ πάλιν ὅτι Δογματισμὸς εἶναι ἢ δοξασία καθ' ἣν τὰ πράγματα τὰ βλέπουμε καὶ τὰ ἀντιλαμβανόμεθα ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὄχι διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι μόνον διὰ μέσου τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργανου μποροῦμε νὰ τὰ ἴδωμεν.

Σκεπτικισμὸς ἔξ ἄλλου εἶναι ἢ δοξασία καθ' ἣν τὰ πράγματα τὰ βλέπουμε ὄχι ὅπως εἶναι, ἀλλ' ὅπως δὲν εἶναι. Κατὰ τὸν Σκεπτικισμόν, ἄλλο τὸ φαινόμενον, ἐκεῖνο ποὺ νοῶ, καὶ ἄλλο τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό.

Πάλιν ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἄλλος τρόπος δὲν ὑπάρχει, διὰ νὰ ἴδωμεν τὸν κόσμον παρὰ μόνον διὰ μέσου τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργανου.

Ἀντιλαμβάνομαι τὸν κόσμον ὅπως μοῦ ἐπιτρέπει τὸ γνωστικὸν μου ὄργανον. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον ὑπάρχον μέσον διὰ νὰ ἴδω τὸν κόσμον. Ἐὰν λοιπὸν αὐτὸ τὸ μέσον εἶναι ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, καὶ ὁ Δογματισμὸς ἴσον ἀντίφασις καὶ ὁ Σκεπτικισμὸς ἴσον ἀντίφασις. Ἀλλὰ τότε πῶς εἶναι δυνατόν διὰ μᾶς ἀντιφάσεως νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν;

Δὲν εἶναι μόνον αὐτοὶ οἱ δύο ὄροι (ὁ δογματιστὸς καὶ ὁ σκεπτικισμὸς) ποὺ ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴν στοιχειώδη θετικο-ἀρνητικὴν ἀντίφασιν. Σύσσωμος ἢ φιλοσοφικὴ ὀρολογία, ὅλαι αἱ φράσεις

και ὄλαι αἱ λέξεις κλείνουνε μέσα τους τὸν ἴδιον πάντοτε ἀντι-
φατικὸν πυρῆνα.

Συμπερασματικῶς, ἓνα εἶναι τὸ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας
γεγονός, ὅτι μόνον διὰ μέσου τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου εἶναι
δυνατὸν νὰ ἀποκτήσωμεν γνῶσιν, νὰ ἴδωμεν τὸν κόσμον. Ἄλλὰ
αὐτὸ τὸ περίεργον ὄργανον, ἔστω καὶ ἂν ἀποκτᾷ οἴανδήποτε
γνῶσιν διὰ μέσου τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἔχει
πάντοτε δύο ὄψεις, τὴν θετικὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν. Ἡ θετικὴ
του ὄψις συμπίπτει μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου καὶ μὲ
τὴν ὁδὸν τῆς αἰτιότητος καὶ ἡ ἀρνητικὴ του μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ
ὑποκειμένου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου ἢ τὸ αὐτεξού-
σιον.

Ἡ παλαιὰ διαμάχη μεταξὺ ὀρθολογιστῶν καὶ ἐμπειριστῶν
δὲν λήγει λοιπὸν τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως, διότι τὸ γνωρίζω
καὶ τὸ ὀρθολογίζομαι καὶ τὸ ἀποκτῶ γνῶσιν διὰ τῆς πείρας,
ἰσοῦνται μὲ μίαν ἀντίφασιν. Γνώσις - ὀρθοπροσύνη - ὀρθολογι-
σμός, φρόνησις καὶ ἐμπειρία, ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλά, σημαί-
νουν παραδόξως νὰ δέχωμαι ἓνα πράγμα καὶ συγχρόνως νὰ τὸ
ἀρνοῦμαι, σημαίνουν ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, αἰτιότητος καὶ
αὐτεξούσιον μαζί. Πᾶσα λοιπὸν γνώσις ἀπορρέει ἐκ τῆς ἀντιπί-
σεως αἰτιότητος-αὐτεξουσίου, ἀπαραιτήτως ὅμως καὶ ἐκ τῶν δύο.

Καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη κατηγορηματικότης, μὲ τὴν ὁποίαν,
ὅπως λέγεται, διακρίνει ὁ Καντ τὸν κόσμον τῶν φαινομένων,
ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν λεγομένων πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ, εἶναι
μία περιφραστικὴ ἀναγνώρισις ὅτι γνωσ.ολογία ἴσον ἀντίφασις.
Πῶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἔχω αὐτὸ τὸ δικαίωμα νὰ συμπε-
ραίνω πὼς ὑπάρχει ἓνας ἄλλος κόσμος — ὁ κόσμος τῶν λεγομένων
πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ, ἄλλος ἀπὸ τὸν φαινομενικὸν λεγόμενον
κόσμον; Αὐτὸς ὁ κόσμος τῶν φαινομένων κατὰ ποῖον τρόπον
γίνεται εἰς ἐμὲ προσιτός; Πῶς ἄλλως παρὰ διὰ τοῦ γνωστικοῦ
μου ὄργάνου γνωρίζω τὸν κόσμον;

Ἄλλὰ τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον, ἐπαναλαμβάνομεν διὰ χι-
λιοστήν φοράν, εἶναι ἓνα ἀντιφατικὸν κρᾶμα τῆς ἐννοίας τῆς
ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς (αὐτεξούσιον), τοῦ θε-
τικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ πρωτογενοῦς στοιχείου. Ἡ ἔννοια τῆς
ἀναγκαιότητος μοῦ δίδει τὸν κόσμον τοῦ φαινομένου, ἡ ἀρνήσις
αὐτῆς (αὐτεξούσιον) μοῦ δίδει τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος καθ'
ἑαυτό.

Πῶς μπορῶ νὰ βεβαιωθῶ, ὅπως ὑποβάλλει ὁ Σκεπτικισμός,
ὅτι τὸ γνωστικὸν μου ὄργανον μοῦ παρέχει εἰκόνας ἀναληθεῖς,
μὴ ἀνταποκρινομένας πρὸς τὰ καθ' ἑαυτὰ πράγματα; Ἡ σκε-
πτικιστικὴ αὐτὴ ἀποψις ἀφορῶτα οὐ μόνον τὰς ἐμπειρικές, ἀλλὰ
καὶ τὰς ὡς αὐταποδείκτους λογιζόμενας ὀρθολογιστικές ἀλη-
θείας ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἀμφιβάλλω διὰ πᾶσαν ἀλήθειαν αὐτο-
βεβαίαν ἢ ὄχι· π.χ. ἀμφιβάλλω διὰ τὸ $2+2=4$ καὶ αὐτὴ ἡ ἀμφι-

βολία μου λέγεται σκεπτικισμός. Σκέπτομαι δηλ. μήπως αὐτὸ τὸ $2+2=4$ δὲν ἔχει ἀντικειμενικὸν κῦρος. Μήπως τὸ $2+2$ δὲν εἶναι 4, ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μήπως δὲν εἶναι ὅπως ἡμεῖς οἱ ἀνθρώποι τὸ βλέπομεν. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀμφιβολία, ἡ σκεπτικιστικὴ αὐτὴ ἀποψις, ἔναντι τῶν ὀρθολογιστικῶν καὶ ἐμπειρικῶν κρίσεων, μᾶς ἐπιβάλλεται ὑποχρεωτικῶς ἀπὸ τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον, τοῦ ὁποίου τὸ ἕτερον ἡμισυ εἶναι ἄρνησις, καὶ ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον ἡμισυ, τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναγκαιότητος.

Πῶς νὰ γίνῃ λοιπὸν, ὅταν τὸ μόνον ὑπάρχον εἰς τὴν διάθεσίν μας μέσον εἶναι ἀπὸ καταβολῆς διπρόσωπον, καὶ αὐτὴ τοῦ ἡ ἀναπηρία τὸ καθιστᾷ ὄργανον ὄχι γνώσεως καὶ ἐρεῦνης, ἀλλὰ συσκοτισμοῦ καὶ ἀπογνώσεως.

Γνώσις καὶ Ἀλήθεια δὲν εἶναι μόνον τὰ φαινόμενα, αὐτὰ ποὺ εἰσέρχονται εἰς τὸν νοῦν μας κατὰ ἓνα οἴονδήποτε τρόπον π. χ. οἱ κανόνες τῆς λογικῆς ἢ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθησέων μας μὲ ὁλόκληρον τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ, ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἄρνησιν τῶν προηγουμένων καὶ ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

Μία μικτὴ ἔννοια θετικο - ἀρνητικὴ, μία καθαρὴ ἀντίφασις καὶ τίποτε ἄλλο εἶναι ὅ,τι χαρακτηρίζουμε ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Καὶ ἂν πρὸς στιγμήν ἔστω ὑποτεθῆ ὅτι τὸ $2+2=4$ εἶναι τὸ ζητούμενον πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, θὰ ἐγεννᾶτο παρευθύς ἓνα ἄλλο πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, γέννημα τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἀμφιβολίας. Τὸ ἀρνητικὸν καὶ τὸ θετικὸν στοιχεῖον ἔνωμένα χαρακτηρίζουν πάντα αὐτὸ ποὺ λέγεται ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ ἀνθρωπίνη προσωπικότης.

Τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό ἔχει μίαν θετικὴν ὄψιν, ἀντιπροσωπεύει πάντοτε κάποιαν αἰτίαν, ἔχει ὅμως καὶ ἀρνητικὴν ὄψιν, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ ἴδιο ἀρνεῖται οἴανδήποτε ὑποτιθεμένην αἰτίαν.

Ὁ Σκεπτικισμὸς λοιπὸν, ὁ ὁποῖος διαμφισβητεῖ τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως ἡμῶν ἐν γένει, εἶναι συνεπὴς μὲ τὸ γνωστικὸν μας ὄργανον, ὅπερ ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν ἀντίφασιν ἀναγκαιότητος - αὐτεξουσίου, καθιστᾷ συγχρόνως καὶ δυνατὴν καὶ ἀδύνατον οἴανδήποτε γνώσιν. Ἐὰν ὅμως ὁ Σκεπτικισμὸς ταυτίζεται μὲ τὴν αἰωνίαν ἀρνήσιν, αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῆς ἀρνήσεως τῶν πάντων, αὐτὸ τὸ «ἀμφιβάλλω δι' ὅλα», δὲν εἶναι μόνον ἀρνήσις ἀλλὰ καὶ θέσις. Τὰ δύο πρωτογενῆ στοιχεῖα συνεξαρτῶνται πάντοτε· μέσα εἰς τὴν θέσιν ἐξυπακούεται ἡ ἀρνήσις καὶ μέσα εἰς τὴν ἀρνήσιν ἡ θέσις.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν δογματισμόν, ὃς μᾶς ἐπιτραπῆ μιὰ τελευταία ἐπάνοδος εἰς τὰ ἴδια, οἴανδήποτε γνώσις εἶναι ἐν ταυτῶ καὶ δυνατὴ καὶ ἀδύνατος.

Ὁ Δογματισμὸς ὡς φιλοσοφικὸς ὅρος σημαίνει ὅτι τὰ πράγματα διὰ τοῦ γνωστικοῦ μου ὄργάνου τὰ βλέπω ἀκριβῶς ὅπως

εἶναι. Ἄλλὰ πῶς τὰ βλέπω ; Μόνον διὰ μέσου τῆς ἀντιφάσεως ἤμπορῶ νὰ τὰ ἴδω ἄφοῦ εἶμαι διὰ βίου εἰς αὐτὴν ὑποτελής. Τοιουτοτρόπως καὶ κατὰ τὸν δογματισμὸν καὶ κατὰ τὸν σκεπτικισμὸν οἰαδήποτε γνῶσις εἶναι καὶ δυνατὴ καὶ ἀδύνατος. Ἰσόβιοι δεσμῶται, τὸ μόνον πρᾶγμα ποὺ μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε ὡς βέβαιον εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἢ ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, ποὺ μὲ ἄλλα λόγια λέγεται φαινόμενον καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, καὶ πηγάζει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν ἀντιφαικὴ καταβολή, ἀπὸ τὴν ἀναπηρία ἢ τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου. Ἡ μόνη δυνατὴ βεβαιότης, εἶναι ἡ βεβαιότης μιᾶς ἀναπηρίας ἢ μιᾶς ὑπερβατικότητος. Ἡ μόνη βεβαία γνῶσις εἶναι αὐτὴ ἢ ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι. «Τὸ ἔν οἶδα δι οὐδὲν οἶδα».

Ἡ διάκρισις μεταξὺ φαινομένου καὶ πράγματιος καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἡ ἴδια ἀντίφασις τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου μετημφιεσμένη. Μόνον μὲ τὸ θετικο - ἀρνητικὸ δίπορο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὁ διαχωρισμὸς τῆς πραγματικότητος εἰς φαινόμενον καὶ εἰς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Χωρὶς τὴν αἰτιότητα καὶ τὸ αὐτεξούσιον, χωρὶς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον, χωρὶς αὐτὰ τὰ δύο ἡμίση, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν, δὲν ὑπάρχει ἀνθρώπινη ζωὴ, δὲν ὑπάρχει νόησις οὔτε ἀλήθεια.

Εἶναι ἐκτὸς συζητήσεως ὅτι τὸ μέγιστον αὐτὸ πρόβλημα τῆς Ἀλήθειας — τὸ πρόβλημα τῆς Ἰνώσεως — εἶναι πρόβλημα αἰτιότητος - αὐτεξουσίου, πρόβλημα ἐγὼ καὶ κόσμου, πρόβλημα θετικο - ἀρνητικοῦ στοιχείου. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀρνητικὸν εἶναι ἀνάγκη προκαταβολικῶς νὰ κατακτήσωμεν τὸ θετικόν· καὶ τὸ θετικὸν ἤμποροῦμε εὐκολώτερα νὰ τὸ πλησιάσωμε μῆτις εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς αἰτιότητος.

Ἄλλὰ τί εἶδους πρᾶγμα εἶναι ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ ἐννοια ποὺ μαζὶ μὲ τὸ ἀρνητικὸν τῆς δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα, καὶ νὰ μᾶς δώσῃ αὐτὸ ποὺ λέγεται γνῶσις καὶ ἀλήθεια ; Εἶναι ὕλη ; Εἶναι ἀναγκαιότης ; Εἶναι θέσις ; Ὅποια ἄλλη λέξι καὶ ἂν ἐπικαλεσθοῦμε γιὰ τὴν ἐρμηνεία, τὸ πρόβλημα ἀπλῶς μετατίθεται. Μήπως δὲν μᾶς διαφεύγει ἐξ ἴσου ἢ βαθύτερα οὐσία τῆς ὕλης ; Τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ Φυσικοὶ κατέληξαν εἰς τὸ νὰ τιτυρίζουν τὴν ὕλη μὲ τὴν ἐνέργεια χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἤμποροῦν νὰ μᾶς καθορίσουν τί ἀκριβῶς εἶναι ἐνέργεια.

Ἐὰν ὡς κριτήριον πάρουμε τὴν αἰτιότητα, πῶς νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ἐνέργεια, ὡς αἰτιότης ἢ ὡς μὴ αἰτιότης ἢ καὶ τὰ δύο ;

Φαίνεται πῶς ἡ γνῶσις ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως συμπίπτει καθ' ὅλοκληρίαν μὲ τὴν ἐννοιαν τῆς αἰτιότητος καὶ ἀναγκαιότητος, διὸ καὶ χωρὶς τὴν προϋπόθεσιν μιᾶς ἀυστηροῦς ἀναγκαιότητος εἰς τὰς λεγομένας αἰτιώδεις σχέσεις, οἰαδήποτε ἀναζητήσεις αἰτίων δὲν θὰ εἶχε νόημα ὡς μὴ δυναμένη νὰ ὀδηγήσῃ εἰς γνῶσιν.

Πόσον ὅμως τότε παραπλανημένοι θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα, ὅταν

πορευόμενοι τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστήμης, ἀναζητοῦμεν παντοῦ αἰτίας ἂν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος δὲν ἰσχύη πάντοτε, καὶ ἂν καὶ ἐφ' ὅσον πολλὰ ἄλλα πράγματα εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἄνευ αἰτίων.

Πολὺ ὠραῖα: ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἢ ἀναγκαιότητος εἶναι μία ἔμφυτος, ἐκ τῶν προτέρων, ἀπαίτησις τοῦ νοῦ, ἀλλὰ πῶς συμβαίνει καὶ ἡ ἀρνήσις αὐτῆς τῆς ἐννοίας νὰ εἶναι ἐπίσης ἐκ τῶν προτέρων ἀκαίτησίς μας;

Μία ὀδονταλγία π.χ. ὅπως καὶ ἓνα ἄλλο οἰοδήποτε ἄλλος προκαλεῖ ἀμέσως τὴν σκέψιν διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἐκάστοτε εὐθυνομένου εἰδικοῦ αἰτίου καὶ αὐτὴ ἢ ἐκάστοτε ἀναζήτησις τοῦ εἰδικοῦ αἰτίου ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην αἰτιώδη ἢ αἰτιοκρατικὴν ἀντίληψιν, ποὺ συμπίπτει ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀπόψεως, τῆς θετικῆς, μετὴν ἔννοιαν τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς γνώσεως.

Ἐάν, λοιπὸν, αὐτὴ ἢ κυρίαρχος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος δύναται νὰ καταχωρηθῇ εἰς τὰς αὐταποδείκτους ἀληθείας, πῶς γίνεται ὅταν καὶ ἡ ἔννοια περὶ αὐτεξουσίου, ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου ὅπως καὶ ἡ ἄλλη κυρίαρχος μέσα στὴ σκέψιν μας, πανταχοῦ παροῦσα μέσα εἰς ὅλες τὰς ἐκδηλώσεις μας, τὰς φράσεις, καὶ τὰς λέξεις, καὶ ποὺ δὲν ἢμπορεῖ νὰ νοηθῇ ἄλλέως παρὰ ὡς μὴ αἰτιότητος, πῶς νὰ ἐξηγηθῇ, ὅταν ἡ ἀντιφατικὴ αὐτὴ ἔννοια, γίνεται ἀπὸ ὅλους μας δεκτὴ ὡς μία αὐτονόητος καὶ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν νοῦν μας αὐταπόδεικτος ἀλήθεια;

Τί νὰ σκεφθῶμεν, ὅταν αὐταὶ αἱ δύο ἔννοιαι, ἂν καὶ ἀντιφατικαί, θεμελιώνουν τὴν διανοητικὴν μας ὑπαρξιν καὶ γίνονται ὑποχρεωτικῶς καὶ παμψηφειὶ δεκταί; Τί νὰ εἴπωμεν γι' αὐτὴ τὴν ἀδιάσειστον βεβαιότητα, ποὺ ὅλοι μας ἔχομεν, ὅτι ἢμποροῦμεν ἐπεμβαίνοντες νὰ ρυθμίζωμεν τὰς ὑποθέσεις μας, τὰς ἰδιωτικὰς ἢ δημοσίας, καὶ διὰ μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ἀποφάσεώς μας νὰ ἀλλάζωμεν πολλάκις τὸν ῥοῦν τῆς ἱστορίας; Τί νὰ σκεφθῶμεν διὰ τὴν τόσην ἐνεργητικότητα ποὺ πολλάκις ἀναπτύσσομεν—διὰ τοὺς κόπους καὶ τὰς φροντίδας μας—βέβαιοι, ὅτι ἀπὸ ἡμᾶς, ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ χειρισμοῦ τῶν ὑποθέσεων μας, ἐξαρτῶνται τόσα πολλά, ἀπαρνούμενοι δι' αὐτῆς μας τῆς βεβαιότητος τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν κυριαρχίαν τῶν προϋπαρχόντων αἰτίων;

Ἐξ ἀνωτέρας βίας, ἐξ ἀνάγκης, γίνεται φαίνεται δεκτὸν ἀπὸ ὅλους μας σὰν κάτι αὐτονόητο καὶ φυσικὸ ὅτι τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὑπάρχει συγχρόνως καὶ δὲν ὑπάρχει, ὅτι εἶναι καὶ δὲν εἶναι, ἀφοῦ δεχόμενοι τὴν αἰτιότητα τὴν ἀρνούμεθα διὰ τοῦ αὐτεξουσίου μετὰ μίαν στιγμὴν. Ἡ ἐλευθέρη βούλησίς μας δὲν ἢμπορεῖ νὰ νοηθῇ ἄλλέως, παρὰ ὡς ἀρνήσις τῆς ἀναγκαιότητος, ὡς ἀρνήσις τῶν αἰτίων. Μία τόσον χονδροειδῆς ἀντίφασις φαίνεται πρὸς στιγμὴν ὅτι θὰ ὄφειλε νὰ ἀπορριφθῇ ἀσυζητητὶ ὡς ἀπαράδε-

κτος. Είναι κάτι ἀκατανόητον, κάτι ὑπερβατικὸν διὰ τὸν νοῦν, εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μιὰ ἄλλη αὐταπόδεικτος ἔννοια, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δὲν ἔμπορεῖ συγχρόνως νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ μὴν ὑπάρχη.

Παρὰ ταῦτα καὶ αἱ δύο ἀπόψεις, καὶ ἡ ἀναγκαιότης καὶ ἡ ἄρνησις αὐτῆς, ἡ ἐλευθερία, γίνονται δεκταὶ ὡς λογικῶς ἀναγκαῖαι καὶ αὐτονόητοι ἀλήθειαι. Δεχόμεθα ὡς λογικὸν τὸ $2+2=4$ ἀλλ' ἐπίσης, χωρὶς καὶ νὰ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα, ὡς λογικὸν καὶ αὐταπόδεικτον καὶ τὸ $2+2=$ ὄχι 4. Κά'ε φορά λ.χ. ποὺ ἐκφράζομεν μεταμέλειαν—ἢ ὁμιλοῦμεν περὶ σφαλμάτων—κάθε φορά ποὺ προβαίνομεν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεων (καὶ ριπτομεν τὸν κῶβον)! πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἴμεθα κάτοχοι, μιᾶς ὑπερβατικῆς ἱκανότητος ἀναιρούσης τὴν ἀναπόφευκτον ἀναγκαιότητα τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν αἰτίων. Εἰς ὅλες αὐτὰς τὶς περιπτώσεις ἄρνούμεθα ἐν ἀγνοίᾳ μας τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ $2+2=4$, τὸ ὁποῖον ἀλλοίμονον, μετὰ μίαν στιγμὴν ἀποδεχόμεθα ἐκ νέου ὡς ἀκαταμάχητον ἀλήθειαν.

Ἔτσι πάντα ξεγελασμένοι ἀπὸ τὴ διπρόσωπην αὐτὴ θεά, αἰωνίως σκλάβοι τῆς, θεμελιώνομε ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴ θρυλικὴ ἀντίφασιν καὶ πνευματικὴ μας δημιουργία.

Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι δὲν ὑπαπτεύονται τὸ ἀσθενὲς αὐτὸ σημεῖον τοῦ γνωσιολογικοῦ προβλήματος, ποὺ εἶναι ἱκανὸν διὰ μιᾶς μεταθέσεώς μας πρὸς τὸ αἰτιοκρατικὸν ἄκρον τῆς «κλίμακος» νὰ θέσῃ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν περισσότερο ἢ ὀλιγώτερον, τὸ ἀνθρώπινον αὐτεξούσιον, καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων μας, καὶ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ ἐν μέρει ὡς ἀβάσιμον κάθε ἐγωϊστικὴν ἐκδήλωσιν ἢ ἀστόχους ὅλας τὰς ἐπικρίσεις καὶ τοὺς ἐπαίνους μας πρὸς τοὺς ἄλλους. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἐφησυχάζουν μὲ μίαν ἀπατηλὴν συναίσθησιν ὑπεροψίας, χωρὶς καὶ νὰ ὑποπτεύωνται τὸ ἀσθενὲς αὐτὸ σημεῖον τοῦ νοητικοῦ μας μηχανισμοῦ, ποὺ μᾶς γελοιοποιεῖ καὶ ἐν ταῦτῳ μᾶς ἀνυψώνει καὶ ποὺ ἴσως κρύβει τὸ κλειδί τοῦ μυστηρίου, ποὺ μᾶς περιβάλλει.

Οὕτω ἐξηγεῖται πῶς συμβαίνει πολλοὶ ἄνθρωποι ἐπικαλούμενοι τὴν λογικὴν νὰ ὑποστηρίζουν διαφόρους καὶ ἀσυναρμόστους πρὸς ἀλλήλας γνώμας, ἐν πλήρει πεποιθήσει ὅτι ὁ καθεὶς δὲν ἀπέχει, δὲν ἀπομακρύνεται τῆς ἀληθείας, τῆς γνώσεως. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ λογικὴ, ἡ γνώσις καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι πάντα κρᾶμα τοῦ ἔσω καὶ τοῦ ἔξω, τοῦ (+) καὶ τοῦ (—), εἶναι ἡ ἀντίφασις τοῦ θετικο-ἀρνητικοῦ πυρῆνος, ποὺ καθιστᾶ ματαίαν οἴανδ' ἄποτε μονόπλευρον ἀναζήτησιν.

Λογικόν, ἄρα, αὐτονόητον καὶ αὐταπόδεικτον διὰ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος, ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον ἐξαρτᾶται μετ' ἀναποφεύκτου ἀναγκαιότητος ἐκ προῦ-

παρχόντων αἰτίων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξ ἴσου λογικὴ καὶ ὑπερλο-
γικὴ εἶναι ἢ πεποίθησις, πού ἔχομεν, περὶ τῆς ἰκανότητός μας
νὰ ἀναπτύσσωμεν πρωτοβουλίαν καὶ ἀποφασιστικότητα, νὰ κα-
τάβάλλωμεν προσπάθειάς καὶ νὰ γινώμεθα ἐν πολλοῖς κύριοι
καὶ δημιουργοὶ τῆς τύχης μας, παραμερίζοντες διὰ τῶν προσπα-
θειῶν μας τὴν πρὸ ὀλίγου ἀκαταμάχητον ἀναγκαιότητα τῶν
ἀριθμῶν καὶ τῶν αἰτίων.

Οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς παράλογον καὶ νὰ
ἀρνηθῇ τὴν ἔννοιαν τῆς τελεότητος - τοῦ τελεολογισμοῦ, τῆς
σκοπιμότητος ἐν τῇ φύσει. Οὐδεὶς ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ καὶ νὰ
ἀπορρίψῃ ὡς τελείως παράλογον τὴν ἔννοιαν περὶ καταλογισμοῦ
καὶ εὐθύνης, τὴν βεβαιότητα, πού ἔχομεν, περὶ τῆς δυνάμεώς
μας νὰ λαμβάνωμεν ἀποφάσεις, νὰ καταστρώνωμεν σχέδια καὶ
νὰ ἐπιτυγχάνωμεν τόσα πράγματα.

Ἄλλὰ αἱ λέξεις: ἀπόφασις, τελεότης καὶ σκοπιμότης κλεί-
νουνε μέσα τους τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, καὶ αὐτεξούσιον
εἶναι ἢ ἀρνήσις τῆς αἰτιότητος, εἶναι μὴ αἰτιότης, μὴ ἀναγκαιότης.

Ὅταν καταστρώνωμεν ἓνα σχέδιον καὶ κινούμεθα διὰ τὴν
ἐπιτυχίαν ἑνὸς οἴουδήποτε σκοποῦ, ἐξυπακούεται ὅτι ἐνεργοῦ-
μεν τροποποιῶντες τὰς ὑπαρχούσας παντοῦ καὶ πάντοτε ἀλυσ-
σιδωτὰς σειρὰς τῶν αἰτίων, παραμερίζομεν τὰ προὔπάρχοντα
αἷτια, καταλύομεν τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος. Ὁ συμβιβασμὸς
μεταξὺ αἰτιότητος καὶ σκοπιμότητος εἶναι ἀκατανόητος παρ' ὅλα
πού γίνεται ἀπὸ ὅλους μας δεκτός.

Αἰτιότης καὶ σκοπιμότης ἢ ἄλλως ἀναγκαιότης καὶ ἐλευθε-
ρία ἢ προσδιοριστικισμὸς καὶ ἀπροσδιοριστία ἢ ντετερμινισμὸς
καὶ ἰντετερμινισμὸς, ἰδοὺ δύο ἔννοιαι ἀσυμβίβαστοι· ἢ μίᾳ ἀναι-
ρεῖ τὴν ἄλλην καὶ ὅμως γίνονται σιωπηρῶς ἀπ' ὅλους μας
δεκταί.

Ἡ πλήρης κατανόησις τῆς μεταξὺ των ἀντιφάσεως εἶναι
ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ μυηθῇ εἰς
τὴν φιλοσοφίαν. Ἀποτελεῖ ἀκόμη προϋπόθεσιν ἐκ τῶν ὧν οὐκ
ἀνευ διὰ τὴν σύγχρονον γενεάν τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἰδία τῶν
ἀτομικῶν φυσικῶν, οἵτινες διηρημένοι εἰς δύο ἀντιμαχομένας
παρατάξεις, ντετερμινιστὰς καὶ ἰντετερμινιστὰς, συζητοῦν διὰ
τὴν διαφύλαξιν ἢ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος.
Πολλοὶ μάλιστα ὁμιλοῦν περὶ καταρρέσεως εἰς τὴν ἐποχὴν
μας τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν κατόπιν τῶν δῆθεν νέων ἀπό-
ψεων, αἵτινες προέκυψαν ἐκ τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Ἄλλὰ κατάρρευσις τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν θὰ ἐσήμαινεν ὀλο-
σχερῇ ἀρνήσιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, πρᾶγμα πού δὲν εἶναι
ἀνθρωπίνως δυνατόν.

Πόσον ἀνεδαφικοὶ εἶναι ὅσοι παρασύρονται εἰς τοιοῦτου εἴ-

δους ὑπερβολάς. Κατάρρευσις τοῦ ὕλισμοῦ θὰ ἦτο νοητὴ ἐφ' ὅσον θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀπορριφθῆ ὀλοσχερῶς ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος.

Φαντασθῆτε ποῦ θὰ ἐφθάναμε τότε, εἰς τὸν ἄκρατον ἰδεαλισμὸν καὶ εἰς τὴν πλήρη ἀρνησιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ἀλήθεια δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸν νόμον τῆς ἀντιθέσεως, χωρὶς τὰ δύο τοῦ σκέλη, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν· γι' αὐτὸ καὶ τὰ δύο μαζὶ τὸ (+) καὶ τὸ (—), τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον, τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἡ αἰτιότης, ἡ ὕλη καὶ ἡ αὐλία, ὁ ρεαλισμὸς καὶ ὁ ἰδεαλισμὸς θὰ εἶναι πάντα οἱ δύο πόλοι, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ὁποίους θὰ μετακινούμεθα οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Ντετερμινισμὸς καὶ ἰντετερμινισμὸς εἶναι τὸ δίπορο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Εἰς τὸν ἓνα δρόμο κινούμεθα πάντα μὲ τὰς αἰτίας καὶ εἰς τὸν ἄλλον χωρὶς αὐτάς. Μέσα εἰς τὸ ὑποκείμενον κρύπτεται πάντα τὸ ἀντικείμενον μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος, καὶ αὕτῃ παύει νὰ ὑφίσταται ἐπίσης χωρὶς τὸ νοῦν ὑποκείμενον, χωρὶς τὸ ἀρνητικὸν ἡμισυ, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ ἐγώ μας καὶ μὲ τὸ αὐτεξούσιον.

Αὐτὸ τὸ μυστηριῶδες ἐγώ μας μὲ τὴν ὑπερβατικὴν τὴν αὐτονομίαν, ποὺ βρίσκεται ἀπροσπέλαστον καὶ ἀκατάλυτον εἰς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεώς μας, μόνον μὲ τὸ ἄγνωστον καὶ μὲ τὸ μηδὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ταυτισθῆ. Ἀκριβῶς δὲ αὐτὸ ἐρωτᾷ ὁ Schopenhauer δανειζόμενος τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸ Pristley, «Πῶς εἶναι δυνατόν, λέγει, νὰ φαντασθῶμεν ζυγόν, ὅστις ἄλλοτε μὲν κλίνει ὑπὸ τινος βάρους, ἄλλοτε δὲ κλίνει διὰ τῆς ἐνεργείας εἴδους τινὸς οὐσίας, τῆς λεγομένης ἐλευθέρας βουλήσεώς μας εἴτε πρὸς τὸ ἓνα μέρος, εἴτε πρὸς τὸ ἄλλο, εἴτε πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὑπερβάλλοντος βάρους, εἴτε καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον».

Πῶς νὰ τὸ ἐννοήσωμεν αὐτό, εἶναι ἀκατανόητον ἐπιλέγει, πῶς ἡ βούλησίς μας ἔχει αὐτὴν τὴν ἱκανότητα νὰ καθορίξῃ τὴν κλίσιν τοῦ ζυγοῦ ἀναλόγως τῶν ἰδιοτροπιῶν της, καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετο ἀκόμη μέρος τῶν βαρῶν, ἐνῶ αὕτῃ καθ' ἑαυτὴ ὀφείλει νὰ εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀβαρής, ἴση μὲ τὸ μηδέν. Διότι ἂν ἔχη οἷονδήποτε βᾶρος, οἷανδήποτε δύναμιν καὶ δὲν εἶναι μηδέν, ἀποτελεῖ πρόσθετον αἶτιον καὶ μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τὴν αἰτιότητα, εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης.

Πῶς νὰ ἐννοήσωμεν λοιπὸν αὐτὴν τὴν θείαν καὶ συγχρόνως ἀνθρωπίνην ἰδιότητα ποὺ λέγεται ἐλευθέρᾳ βούλησις καὶ πού, ἐνῶ συμπίπτει μὲ τὸ μηδέν, ἔχει τὴν ἀσύλληπτον δύναμιν νὰ καθορίξῃ τὴν κλίσιν τοῦ ζυγοῦ ὅπως θέλει καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον ἀκόμη μέρος τῶν βαρῶν;

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει μέσα του μίαν περίεργον συναίσθησιν, ἀπατηλὴν ἢ ὄχι, περὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης. Τί νὰ σκεφθῶμεν δι' ὅλα αὐτά; Αὕτῃ

ἡ συναίσθησις περὶ ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, τὴν ὁποίαν ὁμολογουμένως συναισθάνεται καὶ ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ὁ ἀτλοϊκὸς μὲ τὸ πανανθρώπινον κῦρος της, εἶναι ἀνάγκη καὶ ἀπαίτησις τοῦ νοῦ μας, εἶναι μιὰ αὐταπόδεικτος ἀλήθεια ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος.

Ἐπὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας στηρίζεται εἰς τὴν ἀντίφασιν τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι.

Ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀντίφασιν παραπαίει ἡ ἀνθρώπινη γνῶσις. Μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας ἡ προσδιοριστικισμοῦ καὶ ἀπροσδιοριστίας ἀγόμεθα καὶ φερόμεθα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσυνειδήτως. Ὑφιστάμεθα οἱ ταλαίπωροι ἀδιακόπως μεταπτώσεις ἀπὸ τῆς ἀπροσδιοριστίας εἰς τὴν ἀναγκαιότητα καὶ ἀπὸ τῆς ἀναγκαιότητος εἰς τὴν ἀπροσδιοριστίαν. Σὲ κάθε μας βῆμα ὅτιδήποτε καὶ νὰ πιστέψουμε, ὅτιδήποτε καὶ νὰ ὑποστηρίξουμε εἰς τὸ βάθος κρύπτεται ἢ ἡ μιὰ ἔννοια ἢ ἡ ἄλλη, εἰς μίαν ἀδιάκοπον ἐναλλαγὴν.

Τὸ ἴδιο πρᾶγμα εἶναι καὶ δὲν εἶναι· $2+2=4$ καὶ $2+2$ ὄχι 4. Ἐδῶ, εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἔπάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀντίφασιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν μπορούμε νὰ ξεφύγουμε, θὰ αἰσθανθῆτε ὅλο τὸ δέος τῆς σμικρότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ἔναντι τοῦ ἀγνώστου.

Ὅλαι αἱ διαφωνίαι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, οἰαδήποτε φιλονικία, οἰαδήποτε διαμάχη, φαίνεται νὰ ἀπορρέουν ὅλοφάνερα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ὠφελιμότητος (τοῦ ἀτομικοῦ ἢ ὁμαδικοῦ συμφέροντος)· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, πού λέγεται ὠφελιμότης, δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀντίφασιν. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, πού λέγεται ὠφελιμότης, εἰς τὸ ἀποκρυπτογραφήσουμε, εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ἀποκαλύπτεται πὼς εἶναι ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος ἢ ἡ ἔννοια περὶ αὐτεξουσίου.

Ὅταν ἡμεῖς ἢ ἄλλος τις ἀποδεχόμεθα, συνειδητῶς ἢ ἀσυναισθητῶς διὰ τὴν ἐρμηνείαν ἑνὸς φαινομένου, ὡς βάσιν περισσότερον τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ἢ ἀντιθέτως περισσότερον τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου, διότι καὶ οὐδεμία ἄλλη ὁδὸς φαίνεται νὰ ὑπάρχη ἀνοικτὴ εἰς τὸ γνωστικόν μας ὄργανον ἀπὸ τῆς δύο αὐτῆς, ἢ προτίμησις τὴν ὁποίαν δεικνύμεν ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς πάρα πολλὰ ζητήματα, π. χ. εἰς τὴν βιολογίαν μεταξὺ βιταλισμοῦ καὶ μηχανιστικῆς θεωρίας, ἢ ἀπόκλισις ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως, εἶναι ζήτημα τρόπον τινὰ ἀνάγκης ἐσωτερικῆς τοῦ εἶναι μας, εὐαρεσκείας ἢ ὠφελιμότητος ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Ἀλλὰ ὠφελιμότης διὰ τὸν Α εἶναι νὰ δεχθῆ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ περισσότερον τὴν ὁδὸν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἐνῶ διὰ τὸν Β νὰ υἱοθετήσῃ κάπως περισσότερον τὴν ἀρνησιν τοῦ νόμου αὐτοῦ, ἀπομακρυνόμενος ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τὸ (+) καὶ πλησιάζων τὸ ἀρνητικόν, τὸ (—). Διότι καὶ οἱ δύο αὐτοί, καὶ μόνον

αὐτοὶ οἱ δύο δρόμοι, εἶναι ἀνοικτοὶ μπροστά μας καὶ τοὺς δύο ἀπαραιτήτως θὰ ἀκολουθήσωμεν διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὸν κόσμον.

Κάθε πρᾶγμα ἔχει δύο ὄψεις, θετικήν καὶ ἀρνητικήν, καὶ εἶναι φυσικὸν δικαίωμα μας νὰ διαλέξουμε ἢ τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη. Εἶναι ὁ νοῦς μας (τὸ ὄργανον τῆς γνώσεως) μὲ τὴ διπροσωπία του, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ 2 εἶναι 2 ἀλλὰ ἐν ταύτῳ καὶ ὅτι δὲν εἶναι. Εἴτε τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο υἰοθετήσουμε, καὶ εἰς τις δύο περιπτώσεις εἴμεθα συνεπεῖς μὲ τὴν φύσιν τοῦ ὄργάνου τῆς γνώσεως, καὶ αἱ δύο ἀπόψεις καὶ ἡ θετική καὶ ἡ ἀρνητική εἶναι ἐξ ἴσου ὀρθαί, ἀφοῦ μᾶς εἶναι φύσει ἀδύνατον νὰ ἀπαρνηθῶμεν τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλα τότε τί εἶναι λογική; θὰ ἐρωτήση τις. Ποῦ βασιζόμεθα, ὅταν διὰ νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰς ἀπόψεις μας ἐπικαλούμεθα ὡς ἐπιχείρημα παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν περιώνυμον κοινήν λογικὴν; Πῶς νὰ βασισθῶμεν εἰς μίαν διπρόσωπον ἀρχὴν ποὺ κατὰντᾶ ἔτσι νὰ εἶναι τὸ πλέον ἀεριώδες πρᾶγμα;

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἔννοια τοῦ αὐτεξουσίου, ἡ λογική θὰ ἦταν κάτι ξεκάθαρο, θὰ ἦταν ἡ θετική μόνον πλευρὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου—θὰ ἦτα ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος. Λογική—ἀλλ' ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως εἶναι ποὺ συσκοτίζει τὰ πρᾶγματα.

Λογικὸν συνήθως λέγεται κάτι αὐταπόδεικτον, ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν καὶ μὲ καθολικὸν κῆρος ἢ κάτι ποὺ ἀπορρέει διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου, διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος, μετ' ἀναποδράστου ἀναγκαιότητος ἐκ τινος πάλιν αὐταποδείκτου ἀρχῆς.

Ὅλαι αἱ λεγόμεναι ὀρθολογιστικαὶ κρίσεις δὲν ἔχουν ἀνάγκην οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως, ὡς αὐτοφανεῖς καὶ αὐτοβέβαιοι.

Ἡ αἰτιότης—ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος—εἶναι μία ἀπ' αὐτῆς τις αὐτοφανεῖς ἔννοιες καὶ λογίζεται ἀληθῆς ὡς ἔχουσα πανανθρώπινον κῆρος.

Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος καὶ ὅ,τι ἀπορρέει μετ' ἀναποδράστου ἀναγκαιότητος ἀπὸ τὸν νόμον αὐτὸν εἶναι αὐτὸ ποὺ λέγεται λογική. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε ἀποτελεῖ τὴν μίαν μόνον ὄψιν τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς. Ἡ ἄλλη ὄψις, ἀντιφατική τῆς πρώτης, βρίσκεται ὁμοίως κρυμμένη μέσα εἰς ὅλες τις ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις καὶ ἐξωτερικεύεται μὲ μίαν ἀπεριόριστον ποικιλίαν ἐγωκεντρικῶν ἐκφράσεων.

Ἡ ἔννοια λοιπὸν αὐτή, ἡ πανταχοῦ παροῦσα, ἡ κρυμμένη μέσα εἰς ὅλες σχεδὸν τις λέξεις καὶ τις φράσεις καὶ κυκλοφοροῦσα, ἀδιάφορον, κάτω ὑπὸ ποίαν μάσκιν (ὡς βούλησις - αὐτεξούσιον - ἀπροσδιοριστία - σκοπιμότης - ἐλευθερία - ἐνδελέχεια - τελεότης, ὡς ἱκανότης, ὡς πρωτοβουλία, ὡς ἐπιδεξιότης ἢ ἐνεργητικότης, ὡς ἐγὼ ἢ ὑποκείμενον, ἀκόμη ὡς ψυχὴ ἢ πνεῦμα) καὶ μὲ ἀπειρίαν ἄλλην φράσεων καὶ ὅρων, λαμβάνεται ὁμοίως ὡς λογική καὶ ἀληθῆς, ὡς ἀφ' ἑαυτῆς φανερὰ καὶ μὲ παναν-